

O'ZBEKISTONDA KASBIY TA'LIM TIZIMIGA QO'YILGAN ILK QADAM

Qo'chqorov Matkarimxo'ja Sirojiddin o'g'li

Andijon davlat pedagogika Instituti ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(Tarix) 1- bosqich magistratura talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18796506>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimini shakllantirishga qo'yilgan ilk qadamlar tarixiy va me'yoriy manbalar asosida tahlil qilinadi. Mustaqillikning dastlabki davrida kadrlar tayyorlash masalasi iqtisodiy islohotlar, mehnat bozori ehtiyojlari va uzluksiz ta'lim g'oyasi bilan chambarchas bog'langan holda kun tartibiga chiqdi. 1997 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" kasbiy ta'limni alohida bosqich sifatida huquqiy va tashkiliy jihatdan belgilab berdi, 1998 yildagi hukumat qarori esa akademik litsey va kasb-hunar kollejarini tashkil etish hamda boshqarish mexanizmlarini amaliyotga tushirdi. Maqolada mazkur hujjatlar asosida tizimning maqsadlari, tuzilmasi, boshqaruv modeli, o'quv dasturlarining mehnat bozoriga yo'naltirilishi hamda keyingi modernizatsiya jarayonlari izohlanadi.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, uzluksiz ta'lim, me'yoriy-huquqiy asos, kadrlar tayyorlash, mehnat bozori.

KIRISH

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, jamiyat taraqqiyotining markaziga kadr masalasi qo'yildi: bozor iqtisodiyotiga mos kasb egalarini, ishlab chiqarish va xizmatlar sohasiga tez moslashadigan mutaxassislarni tayyorlash zarurati kuchaydi. Ayniqsa 1990-yillarning o'rtalarida iqtisodiyot tarmoqlarida texnologik yangilanish, mulkchilik shakllarining o'zgarishi, yangi kasblar paydo bo'lishi va bandlik tarkibining siljishi ta'lim tizimidan yangicha yondashuvni talab qildi. Shu sharoitda kasbiy ta'limni "faqat hunar o'rgatish" sifatida emas, balki uzluksiz ta'limning strategik bo'g'ini, shaxsning mehnat bozorida raqobatbardoshligini belgilovchi institutsional tizim sifatida barpo etish g'oyasi shakllandi. Ana shu g'oyaning huquqiy ifodasi 1997 yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda yaqqol ko'rinadi: unda ta'limning uzluksizligi va izchilligi, shuningdek o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining majburiyligi va yo'nalishni tanlash ixtiyoriyligi kabi prinsiplar mustahkamlangan [1]. Demak, kasbiy ta'limga qo'yilgan "ilk qadam" biror alohida loyiha emas, balki davlat miqyosida konseptual qarash va qonunchilik bazasining shakllanishi bilan bog'liq jarayon edi.

Kasbiy ta'lim tizimi tarixiga nazar tashlaganda, sovet davrida ham hunar-texnika ta'limi tarmoqlari mavjud bo'lgani ma'lum, biroq mustaqillikdan keyingi bosqichning farqi shundaki, u milliy rivojlanish maqsadlariga mos kadrlar siyosati bilan uyg'unlashtirildi, ta'lim mazmuni va boshqaruvi qayta ko'rib chiqildi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" aynan shu vazifani o'z zimmasiga oldi: u milliy tajriba tahlili va jahon yutuqlariga tayangan holda yangi avlod kadrlarini tayyorlashni strategik maqsad sifatida belgiladi [2]. Mazkur maqolada O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimini shakllantirishga qo'yilgan ilk qadamlar, ya'ni 1997–1998 yillarda yaratilgan huquqiy-tashkiliy asoslar, ularning amaliy mexanizmlari hamda keyingi modernizatsiya uchun yaratgan poydevori yoritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Kasbiy ta'lim tizimini barpo etishdagi birinchi va eng muhim qadam — normativ-huquqiy poydevorni yaratish bo'ldi. 1997 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'limning umumiy

arxitekturasini belgilarkan, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini ham ko'rsatdi va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini uzluksiz ta'lim tizimining zarur bosqichi sifatida mustahkamladi [1]. Bu hujjatning tarixiy ahamiyati shundaki, u kasbiy ta'limni bozor iqtisodiyotiga moslashuvchan va shaxs tanloviga tayanuvchi institut sifatida ko'rish yo'lini ochdi: yo'nalishni akademik litsey yoki kasb-hunar kolleji orqali tanlash g'oyasi, keyinchalik tizimning ommaviylashishiga xizmat qildi [1]. Qonun "ramka" vazifasini bajargan bo'lsa, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" mazkur ramkani mazmun va bosqichli islohotlar rejasiga aylantirdi. Dasturda kadrlar tayyorlash jarayonini bosqichma-bosqich ro'yobga chiqarish, moddiy-texnik ta'minotni kuchaytirish, ta'lim natijasini jamiyat ehtiyojlari bilan bog'lash kabi yondashuvlar belgilangan [2]. Shunday qilib, "ilk qadam" faqat o'quv muassasasi ochish emas, avvalo kasbiy ta'limning maqsad, vazifa va davlat siyosatidagi o'rnini aniq belgilab olishdan boshlandi.

Keyingi qadam — tizimni tashkiliy boshqaruv nuqtayi nazaridan yo'lga qo'yish edi. 1998 yilda Vazirlar Mahkamasining akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari tashkil etish hamda ularning faoliyatini boshqarish bo'yicha qarori qabul qilinib, unda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazini tashkil etish, tizimning muvofiqlashtirish mexanizmlarini yaratish kabi masalalar belgilandi [3]. Bu qaror "g'oya"ni "tarmoq"ka aylantirishga xizmat qildi: muassasalar ochishning institutsional modeli, boshqaruv bo'g'inlari, muvofiqlashtirish va nazorat shakllari, o'quv jarayonini tashkil etishning umumiy yo'nalishlari amaliyotga tushirildi [3]. Aynan shu davrda kasbiy ta'limni umumta'limdan ajratib turadigan muhim xususiyat ham shakllandi: u mehnat bozori talabiga yaqin turishi, ishlab chiqarish bilan hamkorlikda ishlashi, o'quvchi-talabaning kasbiy malakasini real amaliyot bilan bog'lashi kerak edi. Keyinchalik turli xalqaro tahlillarda ham O'zbekistondagi VET (vocational education and training) tizimi akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari ta'lim dasturlari orqali umumiy tayyorgarlik va professional yo'nalishlarni farqlashga uringani qayd etiladi [5]. Demak, dastlabki tashkiliy qadamlar tizimga ikki yo'nalishli mantiq berdi: biri oliy ta'limga tayyorlovchi akademik yo'l, ikkinchisi mehnat bozoriga yo'naltirilgan kasbiy yo'l.

NATIJALAR

Dastlabki qadamlarning yana bir amaliy natijasi — ta'lim boshqaruvida javobgarlik va muvofiqlashtirish mexanizmlarining kuchayishi bo'ldi. Kasbiy ta'lim tizimi ko'p subyektli soha: davlat organlari, ta'lim muassasalari, ish beruvchilar, hududiy ehtiyojlar, moliyalashtirish manbalari bir-biri bilan "kelishib ishlashi" kerak. 1998 yildagi qarorda markazlashtirilgan muvofiqlashtirish zarurati ko'tarilgani bejiz emas: muassasalar tarmog'i kengaygan sari sifat, standart, resurs va kadrlar masalasi ham tizimli boshqaruvni talab qiladi [3]. Shu o'rinda, "ilk qadam" atamasini faqat tarixiy fakt sifatida emas, boshqaruv madaniyatining o'zgarishi sifatida ham tushunish mumkin: kasbiy ta'limni tarqoq tashabbuslar emas, yagona strategiya va umumiy me'yoriy talablar asosida yuritish modeli shakllandi. Bu model keyingi yillarda turli formatlarda yangilanib bordi, ammo uning mantiqiy ildizi 1997–1998 yillardagi hujjatlar bilan bog'liq.

Kasbiy ta'limning taraqqiyot bosqichlari keyinchalik ham davom etdi va tizim zamon talabiga ko'ra qayta sozlanib bordi. Xususan, 2019 yilda professional ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga qaratilgan me'yoriy hujjat qabul qilinib, unda professional ta'lim bosqichlari, xalqaro tasniflagich darajalariga mos dasturlar va muassasalar faoliyatini takomillashtirish masalalari yoritilgan [4]. Bu hujjatni "ilk qadam"ning davomi sifatida ko'rish mumkin: 1997–1998 yillarda yaratilgan tizimli asoslar bo'lmaganda, professional ta'limni keyingi

modernizatsiya qilish ancha qiyin bo'lardi. Shu nuqtada tarixiy mantiq yaqqol ko'rinadi: dastlab qonun va milliy dastur orqali yo'l ochildi [1], [2], so'ng tashkil etish va boshqarish mexanizmlari belgilandi [3], keyinchalik esa mehnat bozori va xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish bosqichi kuchaydi [4], [5]. Demak, O'zbekistonda kasbiy ta'limga qo'yilgan ilk qadamlar "bir martalik islohot" emas, balki uzoq muddatli evolyutsiyaning boshlanish nuqtasidir.

XULOSA VA MUNOZARA

O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimiga qo'yilgan ilk qadamlar, eng avvalo, davlatning kadrlar siyosatini strategik yo'nalish sifatida belgilashi bilan bog'liq bo'ldi. 1997 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini mustahkamlab, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini uzluksiz ta'limning muhim bosqichi sifatida tan oldi [1]. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" esa mazkur yondashuvni islohotlar mantiqiga, bosqichli rejaga va natijaga yo'naltirilgan siyosatga aylantirdi [2]. 1998 yildagi hukumat qarori tizimni amaliyotga tushirib, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarini tashkil etish hamda boshqarish mexanizmlarini belgiladi, muvofiqlashtirish bo'g'inlarini yaratdi [3]. Keyingi yillardagi modernizatsiya jarayonlari, jumladan professional ta'limni takomillashtirishga qaratilgan hujjatlar, aynan shu dastlabki poydevor ustiga qurildi [4]. Shunday qilib, O'zbekistonda kasbiy ta'limga qo'yilgan ilk qadamlar me'yoriy bazani yaratish, tizimni tashkil etish, mazmuni mehnat bozoriga yaqinlashtirish va boshqaruv mexanizmlarini yo'lga qo'yish orqali kasbiy ta'limni mustaqil, barqaror va rivojlanishga ochiq institutga aylantirish yo'lini boshlab berdi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (464-I-son, 1997 yil 29 avgust). Lex.uz elektron bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (463-I-son, 1997 yil 29 avgust). Lex.uz elektron bazasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarini tashkil etish va ularning faoliyatini boshqarish to'g'risida (77-son, 1998 yil 24 fevral). Lex.uz elektron bazasi.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Professional ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida (PF-5812, 2019 yil 6 sentyabr). Lex.uz elektron bazasi.
5. European Commission Erasmus+ Project Result. State of Affairs in VET Uzbekistan (analytical report, PDF). 2017.
6. Isakulovich T. N. The Continuous Education System of Uzbekistan // CyberLeninka. 2015.